

[Θέματα ιστορίας της ελληνικής γλώσσας]

## Η ελληνική, γλώσσα βαλκανική

Georges Drettas

Demiraj, S. 1988.

*Gjuha Shqipe dhe Historia e Saj*. Τίρανα: Shtëpia botuese e Librit universitar, σελ. 282-284.

© Shtëpia botuese e Librit universitar

### Αλβανική: Μια βαλκανική γλώσσα

Οι μακραίωνες σχέσεις ανάμεσα στους λαούς των Βαλκανίων οδήγησαν στην ανάπτυξη και τη διάδοση μερικών κοινών γλωσσικών στοιχείων και φαινομένων που συνήθως αναγνωρίζονται ως *βαλκανισμοί*. Αυτοί δεν είχαν την ίδια έκταση σε όλες τις γλώσσες της Βαλκανικής Χερσονήσου• απαντώνται περισσότερο στην αλβανική, τη ρουμανική, τη (σλαβο)μακεδονική,\* τη βουλγαρική και την ελληνική. Οι βαλκανισμοί, με τη στενότερη έννοια του όρου, εμφανίζονται περισσότερο στη γραμματική δομή. Μετά το αξιομνημόνευτο άρθρο του Kopitar (*Albanische, walachische und bulgarische Sprache*) του 1829, το ενδιαφέρον των γλωσσολόγων για τους βαλκανισμούς σηματοδεύτηκε από ένα αδιάκοπο κρεσέντο. Ωστόσο, ακόμη και σήμερα δεν υπάρχει γενική ομοφωνία για την προέλευση των διάφορων βαλκανισμών καθώς και για τη διάδοσή τους στις βαλκανικές γλώσσες γενικότερα, ή στη μία ή την άλλη γλώσσα της χερσονήσου ειδικότερα. Οι σχετικές απόψεις μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Μερικοί γλωσσολόγοι αναζήτησαν την πηγή των βαλκανισμών ή, τουλάχιστον ενός μέρους τους, στο ιλλυρικό ή θρακικό υπόστρωμα. Το πρόβλημα του γλωσσικού υποστρώματος στην περίπτωση αυτή παρουσιάζει μια σειρά από ανυπέρβλητες δυσκολίες [...]. Κάποιοι άλλοι μελετητές θεώρησαν ότι ορισμένοι βαλκανισμοί οφείλουν την προέλευσή τους στην επίδραση της βαλκανικής λαϊκής λατινικής. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, αναπόφευκτα τίθεται το εξής ερώτημα: γιατί η λαϊκή λατινική των Βαλκανίων είχε διαφορετική εξέλιξη από εκείνη άλλων περιοχών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας; Κατά συνέπεια, στην περίπτωση αυτή δεν θα μπορούσε κανείς να αποφύγει το ζήτημα της επίδρασης που ασκήθηκε στη λατινική από το υπόστρωμα, στην περιοχή των Βαλκανίων. Πολλοί άλλοι γλωσσολόγοι, ιδιαίτερα μετά το έργο του Sandfeld *Linguistique balkanique* (1930), συμμερίστηκαν τη θέση ότι αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση και διάδοση ορισμένων βαλκανισμών έπαιξε η ελληνική γλώσσα. Υποστήριξαν την άποψή τους επικαλούμενοι το γόητρο της ελληνικής, τα δεδομένα από τη γεωγραφική κατανομή (τη γλωσσογεωγραφία) των βαλκανισμών και το γεγονός ότι μαρτυρούνται από πολύ νωρίς στην ελληνική γλώσσα. Αλλά και αυτά τα επιχειρήματα είναι αμφισβητήσιμα. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η ελληνική επίδραση στις υπόλοιπες βαλκανικές γλώσσες έχει υπερεκτιμηθεί [...].

Επομένως, οι παραδεδομένες υποθέσεις που παρουσιάστηκαν ως τώρα θα πρέπει να αντικατασταθούν από πιο εξαντλητικές έρευνες σε κάθε βαλκανική γλώσσα καθώς και από πιο αντικειμενική ερμηνεία. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητο καταρχήν να χρονολογήσουμε επακριβώς κάθε βαλκανισμό σε καθεμιά από τις γλώσσες των Βαλκανίων. Είναι επίσης απαραίτητο να θέσουμε για κάθε βαλκανισμό χωριστά το ερώτημα αν βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με την εξέλιξη του συστήματος της μίας ή της άλλης βαλκανικής γλώσσας κατά τη στιγμή της εμφάνισής του. Ο καθορισμός μιας σχετικής χρονολόγησης για κάθε βαλκανισμό που εμφανίζεται στη μία ή την άλλη γλώσσα θα συνεισφέρει ασφαλώς στον καθορισμό μιας σχετικής χρονολόγησης των βαλκανισμών γενικότερα, οι οποίοι βέβαια δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμφανίστηκαν ταυτόχρονα σε όλες τις βαλκανικές γλώσσες. Με αυτό το πρίσμα, στις επόμενες παραγράφους θα ασχοληθούμε με τα βασικά βαλκανικά φαινόμενα της αλβανικής.

Η επί-θεση του οριστικού άρθρου, η οποία σωστά θεωρείται τυπικός βαλκανισμός, είναι πολύ παλιό

φαινόμενο στην αλβανική. Ακόμη και η συγκόλλησή του με το ουσιαστικό θα πρέπει να συνέβη πριν από το φαινόμενο του ρωτακισμού, δηλαδή πριν τον 6ο-8ο αι. μ.Χ. (π.χ. *zan-i > zër-i*). Η επί-θεση του οριστικού άρθρου στην αλβανική βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με μια μάλλον παλαιά τάση της γλώσσας αυτής να τοποθετεί μετά το ουσιαστικό όλους τους «δεσμευμένους» προσδιορισμούς, δηλαδή τα επίθετα, τα κτητικά, το αναπεμπτικό [anaphoric] δεικτικό κλπ. Η επί-θεση του οριστικού άρθρου είναι μάλλον πρώιμη και στη ρουμανική. Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει κανένας λόγος να λάβουμε υπόψη μας την αβάσιμη υπόθεση περί σλαβικής προέλευσης του φαινομένου αυτού στις βαλκανικές γλώσσες. Ούτε είναι βάσιμο να αποδώσουμε την εμφάνισή του στη βαλκανική λαϊκή λατινική, αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι δυτικές ρομανικές γλώσσες ανέπτυξαν προτασόμενο οριστικό άρθρο.

Ένας άλλος βαλκανισμός της αλβανικής είναι η ομοιομορφία γενικής και δοτικής. Στην αλβανική ωστόσο (όπως και στη ρουμανική υπό ορισμένες συντακτικές προϋποθέσεις), σε ένα σχετικά μεταγενέστερο στάδιο, η γενική διαφοροποιήθηκε εκ νέου μέσω του επονομαζόμενου προτιθέμενου άρθρου. Η σύγχυση γενικής και δοτικής στην αλβανική, όπως και στην ελληνική, χρονολογείται σε πρώιμη περίοδο.

Όσον αφορά τον μέλλοντα της αλβανικής που σχηματίζεται με το βοηθητικό «θα» (π.χ. *do të punoj*), θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι ο τύπος αυτός μαρτυρείται από πολύ νωρίς στη γλώσσα αυτή. Έχει χρησιμοποιηθεί (μόνο μία φορά) από τον Buzuku και τον Matranga. Μαρτυρείται επίσης στον κατάλογο λέξεων και φράσεων που συλλέχτηκαν στο Δυρράχιο το 1496 από τον A. von Harff. Επιπλέον, η δομή «*dua + υποτακτική*» δεν είναι σπάνια στους παλαιούς αλβανούς συγγραφείς τόσο του βορρά όσο και του νότου. Έτσι, η προηγούμενη άποψη που περιόριζε τη χρήση αυτού του τύπου μέλλοντα μόνο στη νότια αλβανική διάλεκτο είναι αβάσιμη. Η προέλευση αυτού του είδους μέλλοντα στην αλβανική θα πρέπει να αναχθεί πολλούς αιώνες πριν από τον Buzuku και τον Matranga. Επομένως, η άποψη του Sandfeld ότι η διάδοση αυτού του τύπου μέλλοντα σε όλες τις αλβανικές γλώσσες οφείλεται σε επίδραση της ελληνικής δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται, τουλάχιστον από τα δεδομένα της αλβανικής [...].

Το πρόβλημα του απαρεμφάτου στις βαλκανικές γλώσσες γενικότερα και στην αλβανική ειδικότερα παρουσιάζει ποικίλες δυσκολίες. Εδώ το ζήτημα αφορά την υποκατάστασή του από τύπους της υποτακτικής. Ωστόσο, σε σχέση με την αλβανική, θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι, τουλάχιστον, στη βόρεια διάλεκτο της η αναλυτική μορφή του είδους *me punue* χρησιμοποιείται σε όλες τις λειτουργίες ενός απαρεμφάτου. Επιπλέον, εδώ και πάρα πολλούς αιώνες χρησιμοποιείται σε ολόκληρη την Αλβανία μια ακόμη αναλυτική μορφή του τύπου *rër të punuar* με περιορισμένες απαρεμφατικές λειτουργίες. Κάτω από αυτές τις συνθήκες μερικοί γλωσσολόγοι υποστήριξαν ότι η αλβανική δεν διαμόρφωσε ποτέ ένα γνήσιο συνθετικό απαρέμφατο, ενώ κάποιοι άλλοι είχαν την αντίθετη άποψη. Ο ισχυρισμός του Weingand ότι η εξαφάνιση του απαρεμφάτου στις άλλες βαλκανικές γλώσσες οφείλεται σε επίδραση της αλβανικής δεν μπορεί να αντέξει στην κριτική. Από την άλλη πλευρά, η διαβεβαίωση του Sandfeld ότι αυτό το φαινόμενο οφείλεται σε επίδραση της ελληνικής δεν έχει επαρκώς πειστικά υποστηριχθεί. Τα επιχειρήματά του δεν απαντούν στο ερώτημα γιατί η ίδια η ελληνική, ως γλώσσα πολιτισμού, εγκατέλειψε το απαρέμφατο το οποίο σηματοδότησε το υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης στο ρηματικό σύστημα. Η θέση του δεν καταφέρνει να απαντήσει ούτε στο ερώτημα γιατί η επίδραση της ελληνικής δεν απέτρεψε τον σχηματισμό ρηματικών τύπων της μορφής *me punue* και *rër të punuar* που λειτουργούν απαρεμφατικά στην αλβανική. Επομένως, το ζήτημα του απαρεμφάτου της αλβανικής είναι μάλλον περίπλοκο και απαιτεί περαιτέρω έρευνα και μελέτη.

Ο διπλασιασμός του άμεσου και έμμεσου αντικειμένου μέσω των άτονων τύπων των προσωπικών αντωνυμιών θεωρείται επίσης βαλκανικό φαινόμενο, μολονότι απαντά και στις δυτικές ρομανικές γλώσσες. Κάποιος αναζήτησε την πηγή αυτού του φαινομένου στο (ιλλυρικό) υπόστρωμα, ενώ κάποιοι άλλοι την αναζήτησαν στη βαλκανική λαϊκή λατινική. Μια άλλη ομάδα γλωσσολόγων προσπάθησαν να ερμηνεύσουν αυτό το βαλκανικό συντακτικό φαινόμενο με βάση την απλοποίηση των τύπων της ονομαστικής. Όλες αυτές οι υποθέσεις, ωστόσο, δεν μπορούν να αντέξουν στην κριτική [...]. Ακόμη και η θεωρία του πραγματολογικού χωρισμού της πρότασης [theory of the actual division of the sentence], την οποία

επικαλούνται ορισμένοι γλωσσολόγοι προκειμένου να εξηγήσουν αυτό το φαινόμενο, δεν καταφέρνει να διαφωτίσει όλες τις περιπτώσεις.

Στη μαρτυρημένη αλβανική το άμεσο και το έμμεσο αντικείμενο, που εκφράζονται με τις προσωπικές αντωνυμίες των δύο πρώτων προσώπων, συνήθως διπλασιάζονται αν αντιπροσωπεύουν το *ρήμα/σχόλιο* [rheme] της επικοινωνίας. Το άμεσο αντικείμενο όμως που δηλώνεται με άλλες λέξεις διπλασιάζεται μόνο αν αντιπροσωπεύει το *θέμα* της επικοινωνίας. Και το έμμεσο αντικείμενο διπλασιάζεται παλαιότερα κάτω από τις ίδιες συντακτικές συνθήκες, αλλά σήμερα ο διπλασιασμός αυτός έχει πλέον γενικευτεί. Επομένως, πρέπει να δεχτούμε ότι ο διπλασιασμός των αντικειμένων στην αλβανική θα πρέπει να προέκυψε ως συνέπεια μιας παλαιάς τάσης της γλώσσας αυτής για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σαφήνεια κατά την προφορική επικοινωνία. Και είναι μάλλον πιθανό ότι μια παρόμοια τάση αποτέλεσε τον βασικό παράγοντα διπλασιασμού των αντικειμένων και στις υπόλοιπες βαλκανικές γλώσσες [...].

**Μετάφραση:** Μαρία Αραποπούλου